

Chyby při provádění a zpracovávání metodologického rozhovoru s ohledem na genderový výzkum a jejich prevence

Úvod:

Rozhovor je starý jako řeč sama. Nejde tedy o specifickou techniku metodologického výzkumu, ale spíše o něco, co je naprosté většině lidí vlastní a přirozené. Je možné jej definovat jako „systém verbálního kontaktu mezi tazatelem a dotazovanými s cílem získat informace prostřednictvím otázek, které klade tazatel.“ (159) Způsob, jakým je rozhovoru využito, pak rozhoduje o kvalitě a spolehlivosti výzkumu, proto je důležité dodržovat určité stanovené zásady a postupy. Pokud se tazatel nebo zpracovávající výzkumník dopustí chyb, zjištění výzkumu mohou být zásadním způsobem zkreslené. V této práci se pokusím uvést nejzásadnější chyby spojené s výzkumnou metodou rozhovoru.

Při zpracovávání získaných informací je nutno si uvědomit jejich vysokou míru subjektivity. Smyslem rozhovoru často bývá zkoumat postoje lidí - jejich trvalé přesvědčení ohledně určitého sociálního objektu. Postoj respondenta vždy nemusí být předem formulovaný a s tímto faktem je nutné pracovat. Respondenti jsou často vybízeni k hovoření o problému, o kterém ještě neměli možnost se zamyslet. Pokud ještě nebyl postoj vytvořen, zkoumáme pouze mínění – dočasné stanovisko založené na povrchní informovanosti, jakýsi ‚dočasný postoj‘, často ovlivněný veřejným míněním, která však respondent zároveň spoluvytváří. Pokud nelze v konkrétním výzkumu metodologicky rozlišit, zda jsou zpracovávány postoje, či mínění respondentů, je vhodné považovat výsledky výzkumu za mínění.

Je také nutné pamatovat, že odpovědi respondentů nemusejí odpovídat jejich jednání: jsou často ovlivněny situací, prostředím, vnitřním rozpoložením respondenta, přístupem a vystupováním tazatele. Tyto faktory rozvedu v následujícím textu:

Neznalost odpovědi na otázku vyvolává v dotázaných často trapné až ponižující pocity, proto se mnohdy snaží odpovědět, i přesto, že dané problematice nerozumí, nebo nemají formulovaný postoj – odpověď se tak stává nevědomě nepravdivou.

Na rozhovor má zásadní vliv i osobnost tazatele: je nutné přistupovat k respondentům s co možná nejvíce neutrálním přístupem, nepokládat sugestivní otázky ani neprojevat

přílišné sebevědomí. Je také nutné respondenta pro rozhovor získat, vytvořit u něj kladný vztah k rozhovoru, prostředí nesmí být rušivé ani tísnivé.

Co se otázek týče, je důležité, aby jejich náročnost byla příhodná úrovni dotazovaných. Otázky musí být jednoznačné, je dobré se vyvarovat nahraditelným cizím pojmům. Krátké otázky vedou k nepromyšlené odpovědi, dlouhé jsou zase příliš nepřehledné; střední délka otázek je tedy ideální. Proto je dobré před vlastním výzkumem provést takzvaný „pretest“ neboli „předvýzkum“: stanovení formulace a ověření srozumitelnosti. V předvýzkumu je také možno stanovit kategorie uzavřených otázek, zároveň slouží pro ověření organizační roviny výzkumu. Tazatel by měl zkoumané problematice rozumět, stejně jako otázkám, které pokládá, měl by umět operovat se základními pojmy.

Další chyby v rozhovoru také spočívají v jiné z jeho podstat: jedná se o nepřirozenou komunikaci. „Musíme si být vědomi, že jde vlastně o vynucený rozhovor, který stylizuje tazatel a realizuje badatel.“ (169)

V dnešní době převažuje nad užíváním rozhovoru jako výzkumné metody používání dotazníků. Další možná úskalí rozhovoru budou lépe pochopeny, pokud si jej srovnáme právě s dotazníkem:

Rozhovor je oproti dotazníku náročnější a nákladnější, co se týče sběru a zpracování informací, není možné postihnout tolik jedinců při stejných časových dispozicích. Proto je velice nutné disponovat dostatkem času.

Rozhovor je založený na spolupráci do určité míry vyškolených tazatelů, jeho důležitou podmínkou je schopnost komunikovat a vcítit se do tazatele. Nízká kvalita tazatelů vede k nejvážnějším zkreslením výzkumu; jejich školení je však opět náročné a nákladné.

Rozhovor na respondenty působí málo anonymně, na rozdíl od dotazníku, který budí spíše anonymní dojem; při odpovídání na dotazník nehraje takovou roli stud. Nad otázkami dotazníku může respondent déle přemýšlet, ujasnit si jejich význam, což může být výhodou i nevýhodou: nevýhoda spočívá v nespontánnosti respondentů, výhodou je prostor a klidnější pocit.

Rozhovor oproti dotazníku zase může respondenty více vtáhnout, pokud tazatel dobře ovládá komunikaci a působí příjemně. Respondent při odpovídání na dotazník je méně iniciován, je pro něj snazší přeskočit otázky. Rozhovor je lépe kontrolovatelný; víme, kdo odpověděl a můžeme reagovat během rozhovoru. Odezva u rozhovorů je mnohem silnější, dotazníky se často nevrací zpět a dochází ke zhoršení reprezentativnosti vzorku, až úplné ztrátě celého výzkumu.

Při výzkumu genderové problematiky pomocí rozhovoru mohou výše jmenované chyby způsobit zejména následující problémy:

Genderové otázky jsou často velice intimní, respondenti se mohou během dotazování stydět a neodpovídat popravdě, nýbrž dle genderově stereotypního očekávání. Důležité je také pohlaví tazatele: na otázky genderové problematiky se mnoha jedincům snáze odpovídá buď tazatelům jednoho či druhého pohlaví.

Tazatel musí otázky pokládat citlivě a vyhnout se implicitnímu zesměšňování a shazování respondenta (např. zejména při výzkumu queer problematiky). Tazatel nesmí mít zábrany, nebo působit

Genderová problematika je také často pod povrchní, nezjevná a respondenti nemusejí mít vytvořený postoj. Je důležité klást otázky, které povedou k hlubšímu zamyšlení respondenta a ne ke stereotypní odpovědi, která by nereflektovala realitu. Odpovědi jsou také často silně subjektivní.

Závěr:

Mnohé chyby, zejména chyby v počínání tazatelů, jsou zpětně velmi těžko dohledatelné. Plánování a promyšlení organizace výzkumu je tedy důležitým aspektem, který není radno podcenit, stejně jako vyškolenost tazatelů.

Zdroje:

Zich, František. 1976. *Sociologický výzkum*. Praha: Svoboda.

Disman, Miroslav. 2009. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.